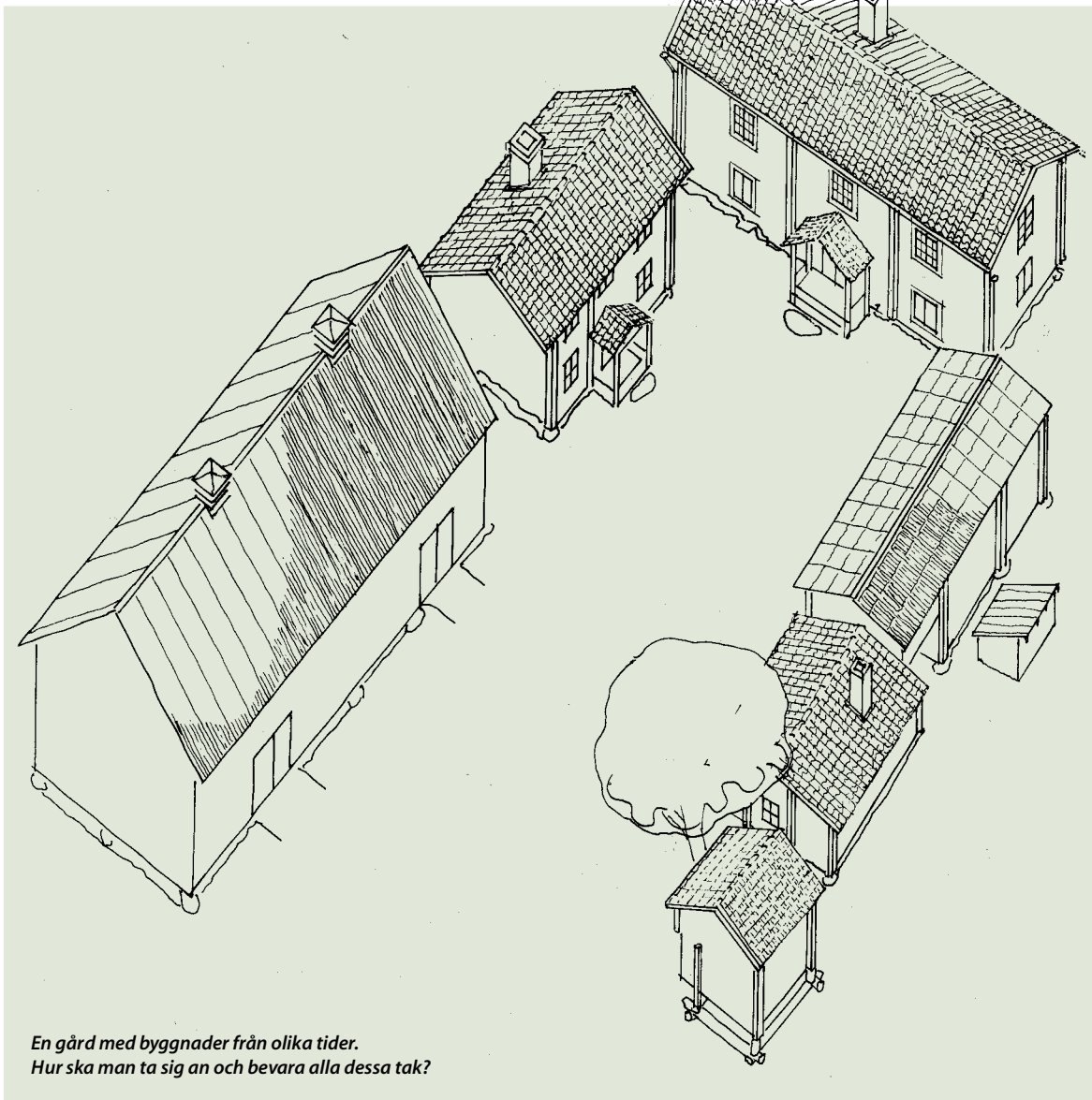

Tegeltak

*En gård med byggnader från olika tider.
Hur ska man ta sig an och bevara alla dessa tak?*

Tegeltak

En gård på landet består ofta av byggnader från olika tider. Den kan ha ett bostadshus från 1850, bryggshus från 1810, stall och härbre från sent 1700-tal och ladugård från 1890. De flesta byggnaderna har gamla tegeltak. Hur skall man ta sig an och bevara alla dessa tak?

Lertegel är idag det vanligaste takmaterialet på landsbygden i nästan hela Sverige. Så har det dock inte alltid varit. Om man tittar under tegelpannorna så hittar man inte sällan resterna av ett äldre tak, ofta

ett spåntak. Det lilla härbret från 1700-talet, som har kvar sitt spåntak, hade från början ett nävertak med vedtäckning. Klovorna från nävertaket har återanvänts som sparrar i spåntaket.

Så vad är det man ska bevara? Det som är underlagstak idag kan vara det gamla yttertaket och det berättar om en historisk utveckling. Spara därför underlagstaket så oförändrat som möjligt.

Vid varje tidpunkt har man använt den takbeläggning som var förmånligast. Näver och vedtäckning

var ett takmaterial man kunde ta i skogen, det kostade "bara" arbetet. Det hyvlade stickspånet var väldigt billigt under 1800-talets senare del. När tegelbruken kom med maskinellt strängpressat taktegel mot slutet av 1800-talet blev det ett självklart val, eftersom det hade lång varaktighet till en relativt låg kostnad.

Om ett tegeltak underhålls kan det hålla mycket länge, men underhållet blir ibland åsidosatt, särskilt om man har många och stora tak att ta hand om. Till slut behöver taket en omläggning och kanske också

reparationer i underliggande konstruktioner.

Att lägga om ett härbretak som är 30 kvm går an, men ladugårdstaket på 400 kvm?

När man väljer mellan olika takmaterial är det viktigt att komma ihåg att det underhållsfria idealtaket som är både billigt och vackert inte finns.

Man måste bedöma taken var för sig och tillsammans och sammanväga en mängd faktorer: utseende, ekonomi, skötsel, antikvariska värden och göra en prioritering med de resurser som finns till förfogande. Kanske tycker man att de största uthusen ska få korrugerad plåt av ekonomiska skäl. Det finns flera olika sorters korrugerad plåt att välja på. Av dessa smälter pannplåt eller sinuskorrugerad galvaniserad plåt bättre in i den gamla miljön än trapetskorrugerad eller tegelmönstrad färdiglackerad plåt.

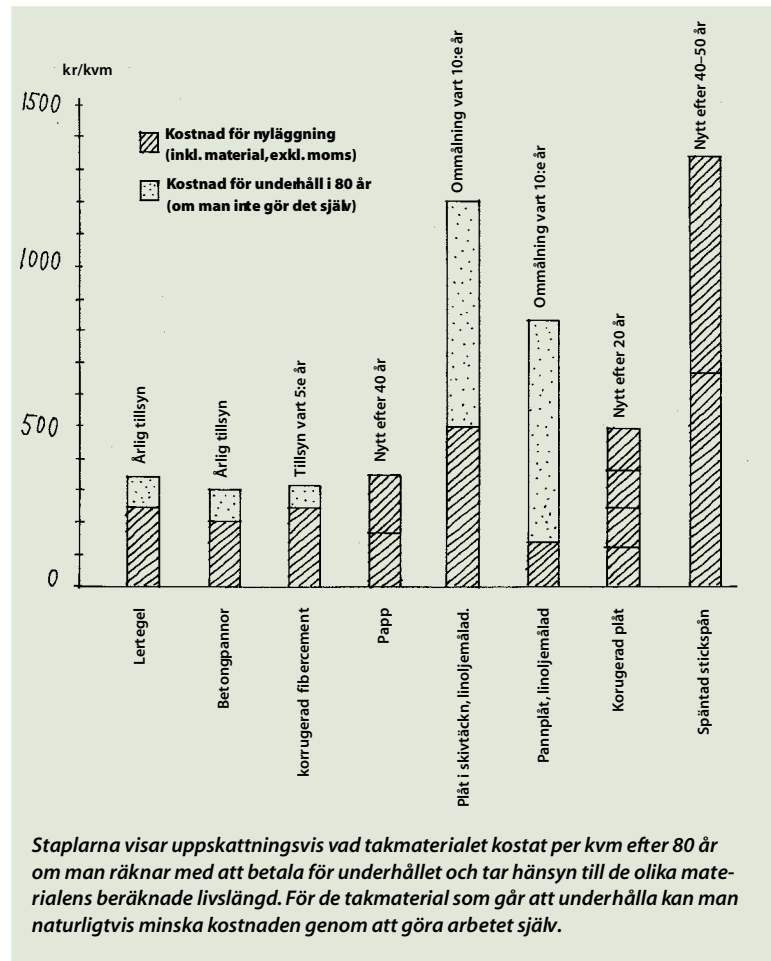
Underhåll

Ett tegeltak ska ses över varje år, man behöver rätta till pannor som kommit snett och ersätta trasiga. En trasig tegelpanna eller en som rubbats ur läge leder så småningom till skador i undertaket. Det är bra att ha ett litet lager med extrapannor av samma sort till hands. Hänggrännor måste rensas varje år, särskilt om det står stora träd i närheten.

Skador

Om takläckage pågått en längre tid har man oftast rötskador i takkonstruktionen, t ex i sparrarna eller takstolens högben, som kan vara ihåliga bakom en fräsch yta. Skador i takfoten kan också leda till rötskador i den övre delen av väggen. En timmerman kan hugga ur och laga i med friskt virke och även bedöma om konstruktionens bärgighet har påverkats.

Med inredning och isolering av vindar följer risk för fuktskador inifrån. Fuktig, varm luft tränger upp genom taket och kondenserar i iso-

leringen eller mot takpanelen. Det är därför viktigt att man har en rejäl luftspalt på den kalla sidan om isoleringen. Luftintag vid takfoten och utsläpp vidnocken är bra, eftersom man då utnyttjar luftens naturliga stigrkraft.

Ibland har taken stora skevheter

som beror på nedböjningar i takkonstruktionen. Det är ändå inte självklart att man ska rätta upp takytan helt vid en takomläggning. Det kan se konstigt ut med ett alltför rakt tak om huset är snett och skevt. Lite sättningar tål tegeltaket utan att tätheten äventyras.

Tegelpannor

Ta tillvara alla hela gamla takpannor vid en omläggning. De är redan "frosttestade" och minst lika bra som nya. Inget nytt taktegel är så vackert som det gamla med sin färgvariation. Om inte det gamla teglet räcker till hela taket, försök köpa till begagnat av samma sort och mått, eller lägg tillbaka det gamla på framsidan och köp nytt till baksidan.

Nytt svensktillverkat lertegel, både en- och tvåkupigt, finns att köpa. Man kan också köpa importerat taktegel, t ex från Danmark och Tyskland, när man söker något speciellt. I Danmark tillverkas fortfarande handslaget taktegel.

Betongpannor

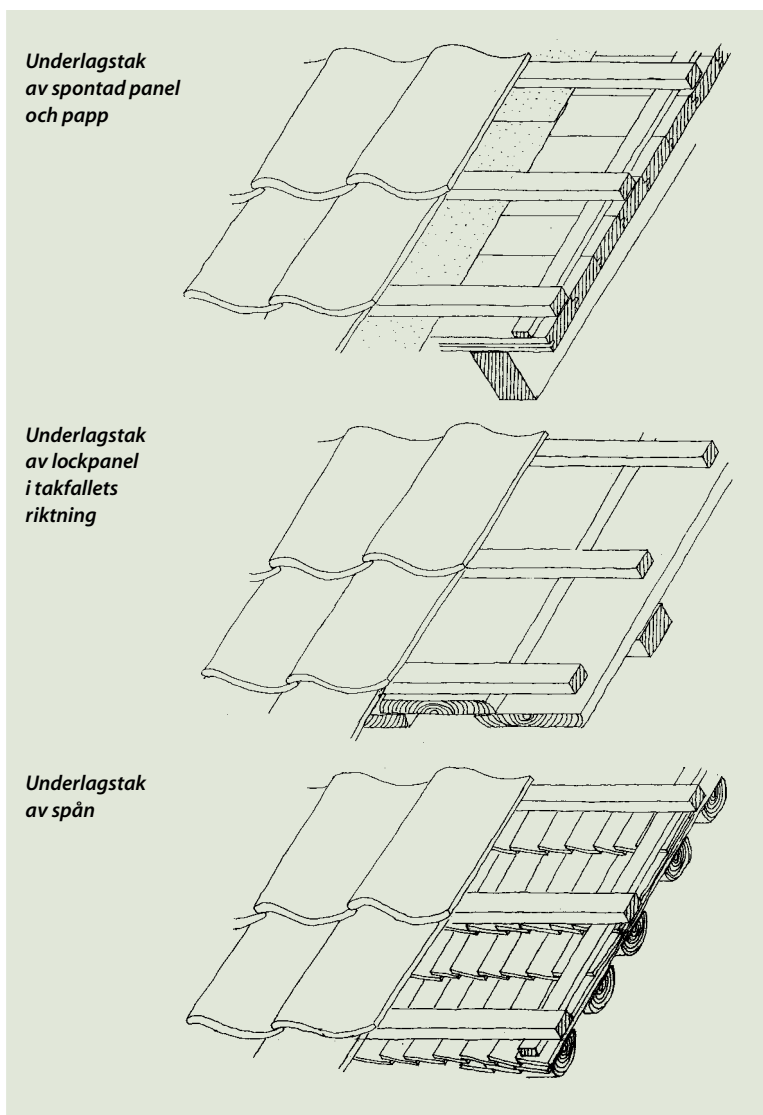
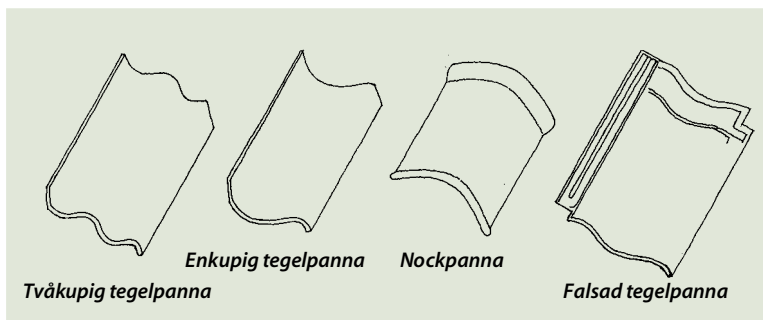
Ersätt inte ett gammalt lertegel med nya betongtakpannor. Deras enda fördel i jämförelse med riktigt tegel är att de är lite billigare. De är tjockare, väsentligt tyngre och den infärgade kulören bleks ofta med åren.

I början av 1900-talet fanns lokal produktion av betongpannor, ofärgade eller infärgade med Falu rödfärg. De är lika tunna och lätta som lertegelpannor och passar bra till de gamla husen. Det är dock svårt att få tag i ersättningspannor till ett sådant tak.

Underlagstak

Panel och papp. På hus byggda efter 1900 ligger teglet vanligen på en spontad panel med underlagspapp och läkt. Vid omläggning rivs läkt och papp, panelen repareras om det behövs, ny papp läggs och ny läkt spikas. Man vill idag gärna ta lite tjockare ströläkt än förr, en tum istället för en halv. Tänk dock på att alla ökningar påverkar måtten på vindskivor och takfotsbrädor.

Lockpanel. Det förekommer också underlagstak av lockpanel som ligger i takfallets riktning. Lockpanel klarar sig bra utan papp och ströläkten ersätts av lockbrädan. Vid en

omläggning repareras eventuellt skadad panel och bärläkten byts.

Spån. Många tegeltak ligger på ett äldre spåntak, där man har spikat läkten ovanpå spånen. Ett tegeltak med underlagstak av spån kan fungera mycket bra, men om spåntaket var gammalt och dåligt redan när teglet lades på, blir det känsligt för

minsta brist i tegeltäckningen. Att å andra sidan ta bort spåntaket vid en omläggning innebär mycket arbete och dessutom tar man bort ett lager som kan berätta om tradition, liv och arbete. Istället kan man täcka spånet med oljehärdad board och spika ny läkt ovanpå. Är spåntäckningen i huvudsak bra kan man laga den. Både hyvlad och späntad spån finns att köpa.

Övriga underlag. I enstaka fall ligger takteglet på öppen läkt, dvs utan undertak. Teglet är då oftast tätat underifrån med kalkbruk. Detta fungerar bra vid oinredda vindar och någorlunda branta tak. Det förekommer också att gammal vasstäckning utgör underlag för ett tegeltak.

Nocken

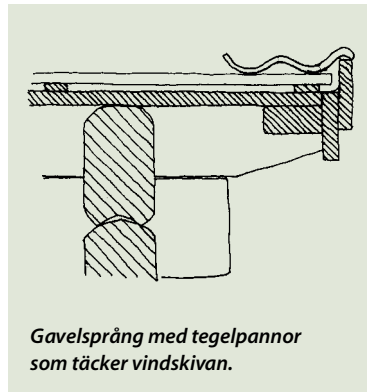
Nocken på ett tegeltak är oftast täckt med nocktegel. Men om taket är riktigt gammalt eller av enklare slag är det vanligare med två ihopspikade brädor som ibland täcks av ett plåtbeslag. Sådana gamla nockplåtar är alltid sammanfogade av mindre skivor som falsats samman. Behåll det gamla utförandet vid en omläggning! Spara en eller två av plåtarna som plåtslagaren kan ha som mall om han ska tillverka nya. Även om det idag är möjligt att använda en enda lång plåt, så ser det bättre ut om man delar den. Det är följsammare på ett äldre hus där nocklinjen sällan är helt rak. Använd galvaniserad plåt, inte färdiglackerad eller plastbehandlad.

Takfot och gavelstrång

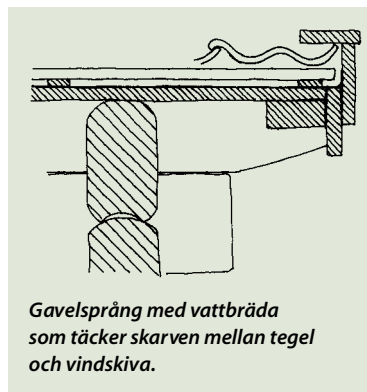
Takfoten är en utsatt del av taket där allt vatten passerar, där snön ligger kvar och där man ofta får isbildning.

Vindskivorna avslutar gavelstrånget. De täcker av och skyddar panel och läkt. Vattbrädan täcker skarven mellan vindskiva och tegel. Istället för vattbräda kan ibland tegelpannorna själva täcka över vindskivan, som då är sågad efter teglets hackiga linje. Vindskivor har ofta ganska kraftiga dimensioner och traditionellt har man alltid valt det bästa virket till dem, eftersom denna bygnadsdel är så utsatt.

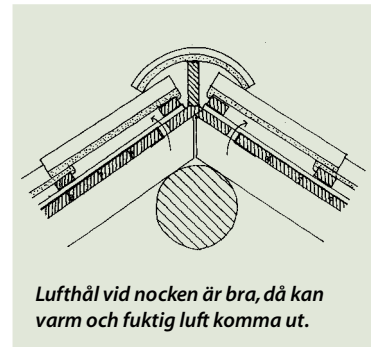
Utformningen av takfot och gavelstrång betyder mycket för husets karaktär. Försök så långt möjligt att kopiera det äldre utförandet, även om det innebär att man måste beställa brädor i specialdimension.

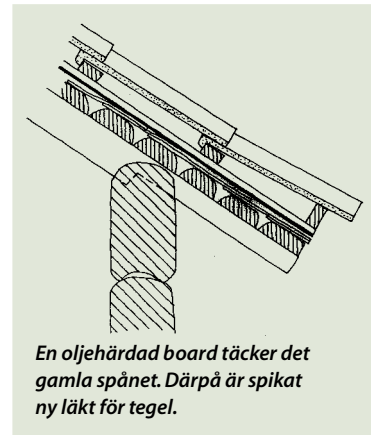
Gavelstrång med tegelpannor som täcker vindskivan.

Gavelstrång med vattbräda som täcker skarven mellan tegel och vindskiva.

Lufthål vid nocken är bra, då kan varm och fuktig luft komma ut.

En oljehärdad board täcker det gamla spånet. Därpå är spikat ny läkt för tegel.

Avtäckningar

Skorstenens anslutning mot taket kräver oftast ett plåtbeslag av järn eller bly som hindrar vatten från att rinna in längs murstocken. Skorstensbeslaget är i många fall den enda plåten på ett enklare tak. Ta tillvara det gamla om det är trasigt så att plåtslagaren kan ha det som mall för det nya.

Rännदार and alla ställen där takytan bryts igenom av skorstenar,

ventilationsrör och takkupor hör till takets svagaste punkter, som noggrant måste täckas av. Ett ventilationsrör från t ex ett badrum och dess avtäckning ska helst vara tillverkade i ett stycke.

När det gäller avtäckning av genomföringar i tak kan man inte vara för omsorgsfull. Man måste kontrollera att vattnet hela tiden tar rätt väg och att det inte finns skarvar som ligger fel, så att vattnet kommer in i underliggande konstruktioner.

Tegeltak ingår i serien

Information om byggnadsvård

utgiven av länsstyrelserna i Gävleborgs, Västmanlands och Örebro län. Utgivning har skett med stöd av Riksantikvarieämbetet.

Text och illustrationer:

Blomberg & Linscott Arkitekter

Grafisk form: Oforn

Tryck: Sahlanders Grafiska AB 1999

Bladen kan beställas från

Länstyrelserna i Gävle, Västerås

och Örebro eller hämtas från

www.raa.se/trad&bygg2000

Ditt länsmuseum kan ge ytterligare

råd och tips om bra hantverkare.

Litteraturtips

Olof Antell: *Taktegel tegeltak*, Byggnadsforskningsrådet och Riksantikvarieämbetet, 1986

Ove Hidemark m fl: *Så renoveras torp & gårdar*, ICA Bokförlag, 1995